

Мельничук Олеся, ст. магістратури педагогічного факультету;
науковий керівник – к.пед.н, доцент Мельничук Л. Б. (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне).

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ (5–6 РОКІВ) ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

***Анотація.** Статтю присвячено актуальній проблемі психолого-педагогічної підготовки дітей дошкільного віку до навчання у школі. Обґрунтовано особливості готовності до школи як інтегративну характеристику психічного розвитку дитини. Охарактеризовано компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи: мотиваційна, емоційно-вольова, інтелектуальна готовність.*

***Ключові слова:** підготовка до школи, дошкільники, першокласники; мотиваційна, емоційно-вольова, розумова готовність.*

***Аннотация.** Статья посвящена актуальной проблеме психолого-педагогической подготовки детей дошкольного возраста к обучению в школе. Обоснованы особенности готовности к школе как интегративной характеристики психического развития ребенка. Охарактеризованы компоненты, обеспечивающие ее успешную адаптацию к условиям и требованиям школы: мотивационная, эмоционально-волевая, интеллектуальная готовность.*

***Ключевые слова:** подготовка к школе, дошкольники, первоклассники; мотивационная, эмоционально-волевая, умственная готовность.*

***Annotation.** The article deals with the actual problem of psychological and pedagogical preschool children' training for schooling. The peculiarities of readiness for school as an integrative characteristics of the child's mental development are grounded. The components that ensure its successful adaptation to conditions and requirements of school: motivational, emotional-volitional, intellectual readiness are characterized.*

***Keywords:** training for schooling, preschool children, first-grader pupils, motivational, emotional- volitional, mental readiness.*

Становлення України як суверенної держави, сучасні соціально-політичні процеси, гуманізація та демократизація суспільства активізували модернізаційні процеси в системі освіти. Утілення в практику Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України «Про

освіту», «Про дошкільну освіту», «Базового компонента дошкільної освіти в Україні» зумовили пошуки шляхів реалізації неперервності освіти, забезпечення організаційної та змістовної єдності, наступності та взаємозв'язку всіх її ланок, зокрема дошкільної й початкової [1].

Відповідно до умов сьогодення одним з пріоритетних напрямів розвитку дошкільної й початкової освіти є пошук шляхів оновлення змісту й удосконалення технології організації навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності, забезпечення наступності, зокрема в підготовці дітей до навчання в школі. У зв'язку з переходом на новий зміст, структуру та зокрема 12-річний термін навчання особливо актуальною є проблема підготовки дітей до школи.

До проблеми дитинства як наукової категорії, як полідисциплінарного явища зверталися вчені А. Богущ, В. Зеньковський, Д. Ельконін, В. Мухіна, В. Сухомлинський та ін. Підготовка дітей до школи знайшла широке відображення у світовому і вітчизняному історико-педагогічному досвіді (Г. Ващенко, П. Каптерев, Я. Коменський, Я. Корчак, Ж. Піаже, Р. Оуен, С. Русова, К. Ушинський, Ф. Фребель, С. Шацький та ін.).

Систему неперервної освіти, що впроваджується в Україні, дошкільна та початкову школу, які є вихідними ланками становлення й розвитку особистості повноправного громадянина держави досліджували Л. Артемова, І. Бех, А. Богущ, Т. Поніманська, О. Савченко та ін.

Психологічні основи підготовки дітей до школи досліджувалися в таких напрямах: 1) загальні закономірності формування особистості дитини (Б. Ананьєв, Л. Віготський, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.); 2) спеціальна її підготовка (Л. Божович, В. Давидов, Б. Ельконін, О. Запорожець, Г. Косток, Г. Люблінська та ін.); 3) діагностика психологічної готовності до шкільного навчання (О. Венгер, Ю. Гільбух, В. Дубровіна та ін.). Однак, суспільство висуває нові проблеми, активізує нові вимоги до розвитку дошкільної освіти.

Метою нашої статті є дослідження психолого-педагогічних особливостей готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі.

У відповідності до визначеної мети виокремлено такі завдання:

- проаналізувати стан проблеми дослідження в теорії та практиці дошкільної та початкової освіти;
- визначити психолого-педагогічні особливості готовності старших дошкільників до навчання в школі.

Готовність до навчання у школі є інтегративною характеристикою психічного розвитку дитини, яка охоплює компоненти, що забезпечують її успішну адаптацію до умов і вимог школи. Цей феномен постає як загальна (психологічна) і спеціальна (педагогічна) готовність до навчання у школі. Під психологічною готовністю йдеться про рівні розвитку тих психологічних якостей, що найбільше сприяють нормальному входженню у шкільне життя, формуванню навчальної діяльності [2, с. 62].

На думку Є. Є. Кравцової, проблема психологічної готовності до навчання в школі одержує свою конкретизацію, як проблема зміни провідних типів діяльності, тобто це перехід від сюжетно-рольових ігор до навчальної діяльності [2, с. 63].

Л. І. Божович зазначає, що психологічна готовність до навчання в школі складається з визначеного рівня розвитку уявної діяльності, пізнавальних інтересів, готовності до довільної регуляції, підготовки своєї пізнавальної діяльності до соціальної позиції школяра. Аналогічні погляди розвинув А. В. Запорожець, відзначаючи, що готовність до навчання в школі являє собою цілісну систему взаємозалежних психологічних якостей дитячої особистості, включаючи особливості її мотивації, рівня розвитку пізнавальної, аналітико-синтетичної діяльності, ступінь сформованості механізмів вольової регуляції. Як стверджує А. Богуш, на сьогоднішній день практично загально визнано, що готовність до навчання в школі – багатокомпонентне утворення, що вимагає комплексних психологічних досліджень [3].

Основними компонентами загальної (психологічної) готовності до школи є мотиваційна, емоційно-вольова та інтелектуальна готовності.

Мотиваційна готовність до навчання у школі виявляється у прагненні дитини до навчання, бути школярем; у достатньо високому рівні пізнавальної діяльності і мислительних операцій; у володінні елементами навчальної діяльності; у певному рівні соціального розвитку. Все це забезпечує психологічні передумови включення дитини в колектив класу, свідомого, активного засвоєння навчального матеріалу, виконання різноманітних шкільних обов'язків. Свідченням мотиваційної готовності є наявність у дитини бажання йти до школи і вчитися, сформованість позиції майбутнього школяра. Якщо в дитини сформувалися адекватні уявлення про школу, вимоги до нової поведінки, вона не відчуватиме труднощів у прийнятті нової позиції, легко засвоюватиме норми і правила навчальної діяльності та поведінки в класі, взаємини з учителем і школярами.

Бажання стати учнем, вчитися з'являється наприкінці дошкільного віку майже в усіх дітей. Воно пов'язане з тим, що дитина починає усвідомлювати своє становище, яке не відповідає її віковим можливостям. Вона вже не задоволена тими способами наближення до життя дорослих, які дає їй гра. Психологічно дитина неначе переростає гру (хоча ще довго не втратить інтересу до неї) і становище школяра для неї уявляється певною моделлю дорослості. Навчання як відповідальна проблема, до якої всі ставляться з повагою, починає усвідомлюватися дитиною як спосіб досягнення бажаної зміни становища, «виходу» з дитинства. Навчання приваблює дошкільнят тим, що ця серйозна діяльність важлива не тільки для дітей, але й для тих, хто їх оточує [4, с. 132].

Сам факт вступу до школи змінює суспільне становище дитини, її громадянську роль. У неї з'являються обов'язки, своє шкільне життя. Змінюється її статус і в сімейному оточенні: вона має право на своє робоче місце в кімнаті, на необхідний для занять час, право на розваги і відпочинок. Саме це й підносить дитину у власних очах, зміцнює велике значення навчання.

Бажання увійти в світ дорослих у новому статусі – не єдине підґрунтя позитивної налаштованості на майбутнє навчання. Прагнення дізнатися про невідоме, розібратися в складному, тобто задоволення пізнавальних інтересів дитини потребує спеціального навчання.

Л. І. Божович під мотиваційною готовністю розуміє готовність дитини до нової соціальної позиції – позиції школяра, що ґрунтується на прагненні дитини вступити і ходити до школи, бажання вчитися. Тобто, мотиваційна готовність – це, по-перше, потреба дитини у новому соціальному статусі, що задовольняється вступом до школи, по-друге, готовність прийняти і виконувати вимоги дорослих, мати певні обов'язки, бути відповідальним – мати сформовану «внутрішню позицію школяра», і, по-третє, є бажання змінити ігрову діяльність на навчальну, яка стає найбільш сильно вираженою, що і відрізняє дошкільника від школяра, тобто мати домінуючий мотив навчання. Отже, мотиваційна готовність розуміється, як поєднання двох мотивів: мотиву навчання і соціального мотиву [3].

С. П. Ільїн зазначає, що потрібно розрізняти мотив вступу до школи і мотив навчання. Мотивом вступу до школи може бути і як реалізація потреби нової соціальної ролі (соціально-рольові мотиви) так і бажання навчатися (мотиви навчання). Таким чином, зазначає С. П. Ільїн, наявність у дошкільників тільки соціально-рольових мотивів при відсутності мотивів навчання, що виявляють ставлення до навчання як серйозної загально та особистіснозначимої діяльності, свідчить про їх мотиваційну неготовність до навчання у школі, хоч бажання йти до школи зберігається. С. Л. Рубінштейн зазначав, що не можна не відмітити, що маленьких дітей приваблює у школі не інтерес до знань, а привабливість для них шкільного життя, товариство старших дітей тощо.

О. В. Проскура під мотиваційною готовністю до школи розуміє рівень досягнення за наступними показниками: бажання йти до школи, уявлення про школу, співвідношення бажання і уявлень. Власне йдеться про бажання змінити свою соціальну позицію на основі уявлень про неї [3].

Таким чином, серед мотивів вступу дитини до школи можна визначити: соціально-рольові мотиви та мотиви навчання (табл. 1).

За спостереженнями психологів, діти з домінуванням соціально-рольових мотивів навчання успішніше адаптуються до шкільних умов, бо вони вже мають «внутрішню позицію школяра», що дає їм можливість без труднощів виконувати вимоги вчителя.

Мотиви вступу дитини до школи
«Я хочу ходити до школи»

Соціально-рольові мотиви «Я хочу бути школярем»	Мотиви навчання «Я хочу вчитися»
Престижний (підвищення свого соціального статусу «дошкільник – школяр», реалізація бажання стати дорослим)	Пізнавальний (потреба у нових враженнях від набуття знань у нових умовах – шкільних)
Спілкування з однолітками (особливо для дітей, що не відвідують дитячий садок)	Навчання заради навчання (так потрібно, всі вчать, тобто виконують цю діяльність без задоволення або без інтересу до предмета, що вивчається, домінує почуття обов'язку)
Виконання вимог батьків (батьки сказали, що це необхідно для мене)	Одержання бажаного результату у вигляді певної оцінки (бути відмінником, похвала батьків)
Для соціальної ідентифікації, (не відставати у виконанні соціальних ролей від однолітків, усі друзі будуть йти до школи і я теж)	Для досягнення певної мети у майбутньому, розуміння ролі навчання у одержанні професії (хочу бути банкіром, як тато, а тому потрібно вчитися)
Виконання загальноприйнятих норм (діти шести років повинні йти до школи)	Для самовдосконалення (бути розумним і культурним, хочу навчитися нових дій, розв'язувати важкі проблеми)
Зовнішні атрибути шкільного життя (гарний портфель, зошити тощо)	

Але якщо вчитель з перших уроків не почне формувати інших мотивів навчання, крім соціально-рольових, може виникнути проблема, коли дитина, «награвшись у школу», відмовиться йти до неї.

Розвиток пізнавальної сфери деякою мірою визначає готовність до навчання, оскільки оволодіння знаннями, основами наук передбачає передусім сформовану пізнавальну спрямованість. Таким чином, основними компонентами мотиваційної підготовки є правильні уявлення про навчання як важливу і відповідальну діяльність, а також пізнавальний інтерес до довкілля.

Емоційно-вольова готовність до навчання в школі засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності. Вона виявляється у самостійності,

зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля. Вимоги до позиції школяра ставлять дитину перед необхідністю самостійно і відповідально виконувати навчальні обов'язки, бути організованою й дисциплінованою, вміти адекватно оцінювати свою роботу. Тому цей вид психологічної готовності називають морально-вольовою, оскільки вона пов'язана із сформованістю особистісної позиції дитини, з її здатністю до управління власною поведінкою. Йдеться про вміння дотримуватися правил, виконувати вимоги вихователя, гальмувати афективні імпульси, виявляти наполегливість у досягненні мети; уміння довести до кінця розпочату справу, навіть якщо вона не зовсім приваблива для дитини [4, с. 143].

Складовими компонентами вольової готовності є довільні дії (насамперед це дії за попередньою словесною інструкцією), довільні психічні процеси (сприймання, мислення, запам'ятовування, відтворення тощо), а також такі за структурою діяльність і поведінка, в яких удосконалюються мотиви і ціль, мобілізуються зусилля. Основою цього є здатність дитини спрямовувати свою психічну активність і керувати собою, виходячи з вимог конкретного завдання і діяльності в цілому, правил поведінки, моральних норм, доступних її вікові. Вольова готовність виявляється у досягненні найважливіших для дитини цілей у грі, в процесі різних видів діяльності, в спілкуванні з різними людьми.

Важливим чинником вольового розвитку дітей дошкільного віку є формування мотивів, пов'язаних зі змістом стосунків у дитячому колективі. Потреба старшого дошкільника в дружбі з ровесниками породжує в нього прагнення знайти своє місце в цьому колективі, домогтися визнання. Саме у процесі стосунків дітей виховуються вольові риси їхнього характеру.

Інтелектуальна готовність дитини до навчання в школі виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності і окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності [4, с. 145].

Центральним показником розумового розвитку дітей дошкільного віку є сформованість у них образного мислення, яке дає багаті можливості для оволодіння уявленнями, що відтворюють істотні закономірності явищ, які належать до різних сфер дійсності. Цілком достатньо, якщо в результаті дошкільного навчання дитина ознайомиться з тими сферами і сторонами явищ, які слугують предметом вивчення різних наук, почне їх виділяти, відрізняти живе від неживого, рослини від тварин, природне від створеного руками людини, шкідливе від корисного [5, с. 14].

Формування умінь навчальної діяльності забезпечує дитині високий рівень здатності до навчання, тобто до виокремлення навчального завдання і вміння перетворити його на самостійну мету діяльності. Це вимагає від дитини здатності аналізувати, шукати причини змін у предметах і явищах тощо. Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності – також важливе новоутворення, яке обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчання. Дитина, у якої не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: нерозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка та ін. Загалом, психологічна готовність є цілісним станом психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог школи і вчителя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Отже, критеріями нормальної адаптованості дитини до шкільного навчання є: 1) позитивне ставлення до школи; 2) розуміння пояснюваного вчителем навчального матеріалу, 3) самостійність, 4) здатність зосереджувати увагу при виконанні завдань, 5) охоче виконання громадських обов'язків, 6) доброзичливе ставлення до однокласників. Усе це засвідчує належну ефективність процесу соціально-психологічної адаптації до школи – активного пристосування дитини до класу, вчителя, свого місця у школі.

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / М-во освіти і науки України ; Академія педагогічних наук України [наук. ред. та упорядник О. Л. Кононко]. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Світич, 2008. – 430 с. 2. Агафонова І. Н. Психологічна готовність до школи в контексті проблеми адаптації / І. Н. Агафонова // Початкова школа. – 1999. – № 1. – С. 6–63. 3. Богуш А. М. Підготовка дітей до школи у вимірі дошкільної зрілості [Електронний ресурс] / А.М. Богуш. – Режим доступу : ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_67/30.pdf 4. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка / Т. І. Поніманська : Навчальний посібник. – К. : Академвидав, 2008. – 423 с. 5. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти / О. Я. Савченко // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 13–15.